Luys Lույս®

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՀՐԱՊԱՐԱԿՎԱԾ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ ԷՆԵՐԳԻԱՅԻ ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ԻՆԴԵՔՍ – 2023

Հաշվետվություն Համաշխարհային տնտեսական համաժողովի կողմից հրապարակված՝ «Էներգիայի արդյունավետ վերափոխման խթանում - 2023» զեկույցի հիման վրա

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱԽԱԲԱՆ 1

1. ԷՆԵՐԳԻԱՅԻ ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ԻՆԴԵՔՍԻ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ 2

2. ԷՆԵՐԳԻԱՅԻ ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ 6

3. ԷՆԵՐԳԻԱՅԻ ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ 7

4. ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐՈՒՄ 10

ԱՄՓՈՓՈՒՄ 12

ՆԱԽԱԲԱՆ

Գլոբալ տաքացումը, էներգետիկ անվտանգության ապահովման մարտահրավերները, էներգիայի ավանդական աղբյուրների (այդ թվում՝ նավթի, բնական գազի և քարածխի) պաշարների արագ տեմպերով սպառումը, էկոլոգիական հիմնախնդիրների առավել սրացումը և այլ հիմնախնդիրներ մարդկությանը ստիպում են գործուն մեխանիզմներ մշակել՝ ներդնելով էներգիայի չվերականգնվող աղբյուրներից վերականգնվող աղբյուրների (այդ թվում՝ քամու,և արևի) անցման էներգահամակարգեր: Այդ գործընթացն առավել հայտնի է որպես **էներգիայի վերափոխման գործընթաց**: Հաշվի առնելով առանձին երկրների տնտեսությունների զարգացման նպատակով այս գործընթացի կարևորությունը՝ գլոբալ (համամարդկային) մակարդակով առանձին՝ բնապահպանության, անվտանգային և այլ ուղղություններով, առավել հաճախ բարձրացվում են ինչպես երկրներում էներգահամակարգերի արդիականացման ուղղությամբ անհրաժեշտ ջանքերի ներդրման շարունակականության ապահովման, այնպես էլ էներգիայի վերափոխման գործընթացում միջպետական համագործակցության և առկա մարտահրավերների համատեղ հաղթահարման հետ կապված հարցերը:

Վերոհիշյալն անհերքելիորեն տվել է որոշակի դրական արդյունքներ: Մասնավորապես, վերջին տասնամյակում վերականգնվող էներգիայի բազմաթիվ տեսակների մեջ ներդրումները գերազանցել են չվերականգնվող էներգետիկայում կատարված ներդրումներին, էներգետիկ և բնապահպանական հիմնախնդիրների լուծումն առաջնահերթ նշանակություն են ստացել ներքին և միջազգային օրակարգերում, էներգետիկ նորարարության սահմաններն ընդլայնվել են՝ դառնալով ձեռնարկատիրական գործունեության խոստումնալից ուղղություն:

Նկատի ունենալով գործընթացի կարևոր նշանակությունը, էական ուշադրություն է դարձվում դրա գնահատման, ինչպես նաև միջերկրային և միջժամանակային համեմատություններ կատարելու հարցերին: Դրանցով զբաղվում են միջազգային տարբեր հեղինակավոր կազմակերպություններ, որոնցից առավել հայտնիներից է Համաշխարհային տնտեսական համաժողովը (ՀՏՀ): Կազմակերպությունը 2012 թվականից ի վեր հրապարակում է «Էներգիայի արդյունավետ վերափոխման խթանում» վերտառությամբ ամենամյա զեկույցների շարքը: Դրանցում էներգիայի վերափոխման գործընթացը և, մասնավորապես, Էներգիայի վերափոխման ինդեքսը (ԷՎԻ) ներկայացվում են ինչպես առանձին երկրներում, այնպես էլ համաշխարհային մակարդակով: Դա հնարավորություն է ընձեռում ամփոփ կերպով բնութագրելու այդ երկրներում էներգիայի վերափոխման գործընթացում տեղի ունեցող զարգացումները և առկա խնդիրները, իրականացնելու միջժամանակային և միջերկրային համեմատություններ:

Օրերս ՀՏՀ-ն հրապարակել է «Էներգիայի արդյունավետ վերափոխման խթանում - 2023» զեկույցը[1] (այսուհետ՝ Զեկույց), որում հաշվարկված է 120 երկրների (այդ թվում՝ նաև Հայաստանի) ԷՎԻ-ն: Զեկույցը բազմիցս անդրադառնում է ռուս-ուկրաինական հակամարտությանը: Նշվում է, որ հակամարտությունը երկակի ազդեցություն է ունեցել էներգիայի վերափոխման գործընթացի վրա. մի կողմից՝ այն որոշ իմաստով «ստիպել» է ավելի արագացնել էներգիայի վերափոխման գործընթացը, մյուս կողմից՝ էներգետիկ իրավիճակի կտրուկ փոփոխության պատճառով շատ երկրներ ստիպված են եղել մասամբ վերադառնալ էներգիայի նախկին, ավանդական աղբյուրներին:

«Լույս» հիմնադրամը մշտապես հրապարակում է վերլուծություններ միջազգային հեղինակավոր կառույցների ինդեքսների (այդ թվում՝ նաև ԷՎԻ-ի) վերաբերյալ[2]: «Էներգիայի արդյունավետ վերափոխման խթանում - 2023» զեկույցին վերաբերող սույն վերլուծությունում կանդրադառնանք ՀՀ գնահատականներին ու տարածաշրջանային համադրումներին, ինչպես նաև ՀՏՀ-ի կողմից ներկայացված առավել ուշագրավ փաստերին:

Սույն վերլուծության առաջին բաժնում հակիրճ նկարագրվել է ԷՎԻ-ն և դրա հաշվարկման մեթոդաբանությունը: Երկրորդ բաժնում ներկայացված են Զեկույցի՝ համաշխարհային կտրվածքով առավել ուշագրավ գնահատականները: Երրորդ բաժինը նվիրված է Հայաստանում էներգիայի վերափոխման գործընթացին: Չորրորդ բաժնում կատարվել են Հայաստանի տարածաշրջանային համադրումներ: Վերջում ներկայացված է վերլուծության ամփոփումը:

1. ԷՆԵՐԳԻԱՅԻ ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ԻՆԴԵՔՍԻ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Էներգիայի վերափոխման ինդեքսը հնարավորություն է ընձեռում գնահատել երկրների էներգահամակարգերի արդյունավետությունը, առավել հանգամանալից պատկերացում կազմել էներգիայի վերափոխման գործընթացում պետությունների պատրաստականության վերաբերյալ:

ԷՎԻ-ի արժեքները ձևավորվում են 0-ից 100-ի միջակայքում, որտեղ 0-ն՝ վատագույն, իսկ 100-ը լավագույն գնահատականն է: Այն հաշվարկվում է որպես երկու ենթաինդեքսների կշռված միջին (Գծապատկեր 1): Դրանցից առաջինը բնութագրում է երկրում գործող էներգետիկ **համակարգի արդյունավետությունը** և ընդգրկում է ցուցանիշների երեք խումբ (էներգահամակարգի

[1] Զեկույցը հասանելի է հետևյալ հղմամբ՝ https://www3.weforum.org/docs/WEF_Fostering_Effective_Energy_Transition_2023.pdf:
[2] ԷՎԻ-ի վերաբերյալ «Լույս» հիմնադրամի նախորդ վերլուծություններին կարելի է ծանոթանալ այստեղ՝ https://www.luys.am/...:

«արդարացիություն», երկրում անվտանգ և հուսալի էլեկտրաէներգիայի համատարած հասանելիություն և էներգետիկ շղթայի գործարկման համատեքստում շրջակա միջավայրի կայունություն): Երկրորդը՝ **վերափոխման պատրաստականությունը,** արտացոլում է էներգիայի վերափոխման գործընթացում երկրների առաջընթացը և կախված է այդ ուղղությամբ երկրում կայուն առաջընթաց ապահովող պայմանների առկայությունից: Այն մի կողմից՝ ենթադրում է իշխանությունների մոտ անհրաժեշտ քաղաքական հանձնառության, նպաստավոր իրավական դաշտի և ներդրումների համար անհրաժեշտ խթանների, մյուս կողմից՝ կրթությանը և մարդկային կապիտալի աճին նպաստող, նորարարությունները խթանող և ենթակառուցվածքների արդյունավետ գործունեությունն ապահովող միջավայրի առկայություն:

Գծապատկեր 1. ԷՎԻ-ի հաշվարկման մեթոդաբանությունը

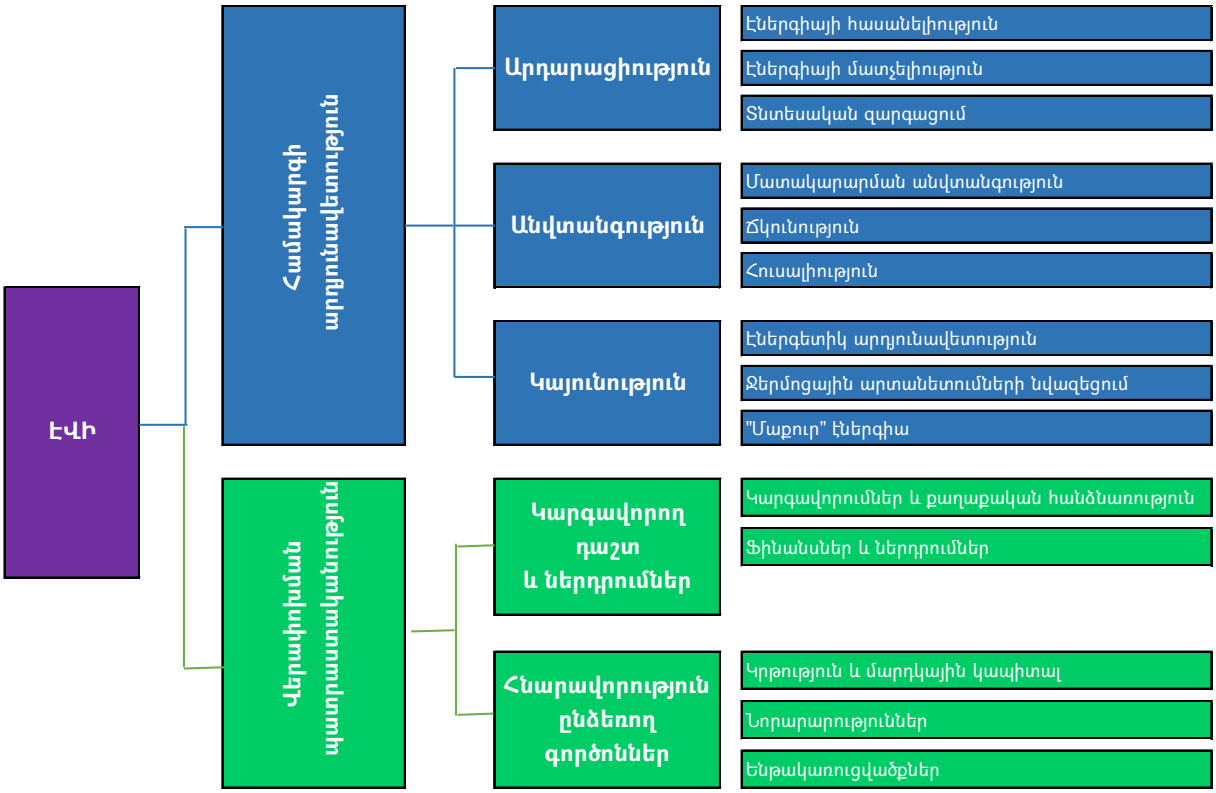

«Էներգիայի արդյունավետ վերափոխման խթանում» ամենամյա զեկույցներում սահմանվում է «էներգետիկ եռանկյունը», որի գագաթներն են արդարացիության, անվտանգության և կայունության սկզբունքները: Եռանկյան «արդարացիություն» գագաթով գնահատվում է էներգիայի ժամանակակից և մաքուր ձևերի մատչելի հասանելիությունը, էներգակիրների՝ տնտեսական գործունեության շարունակականությունն ապահովող մրցունակ գների և խոցելի սպառողների և փոքր բիզնեսի պաշտպանություն ապահովող գնագոյացման

մեխանիզմների առկայությունը: «Անվտանգություն» գագաթը դիտարկում է մատակարարման դիվերսիֆիկացիան և անվտանգությունը, ճկունությունը և էներգահամակարգի հուսալիությունը: «Կայունություն» գագաթը ներառում է պահանջարկի և առաջարկի կայունությանն առնչվող հիմնահարցերը:

Զեկույցների հիմքում ընկած է այն մեթոդաբանությունը, որ էներգիայի վերափոխման գործընթացը երկրում պետք է տեղի ունենա այնպիսի գործիքակազմով և մեխանիզմներով, որոնք, պահպանելով էներգետիկ եռանկյան հավասարակշռությունը, կապահովեն վերոհիշյալ երեք սկզբունքների միաժամանակյա առաջընթացը:

2023 թվականի զեկույցում ԷՎԻ-ի հաշվարկման մեթոդաբանության առումով կատարվել են որոշ փոփոխություններ, որպեսզի առավել հեշտացվի էներգետիկ համակարգում արդյունավետ որոշումների կայացումը: Կատարված փոփոխությունները, միևնույն է, չեն փոխել էներգետիկ եռանկյան հավասարակշռության պահպանման անհրաժեշտության վերաբերյալ տրամաբանությունը, սակայն ավելի մանրամասն են ներկայացնում եռանկյան գագաթների միջև կապերը (Գծապատկեր 2):

Գծապատկեր 2. Էներգիայի վերափոխման գործընթացի վերանայված դիագրամը

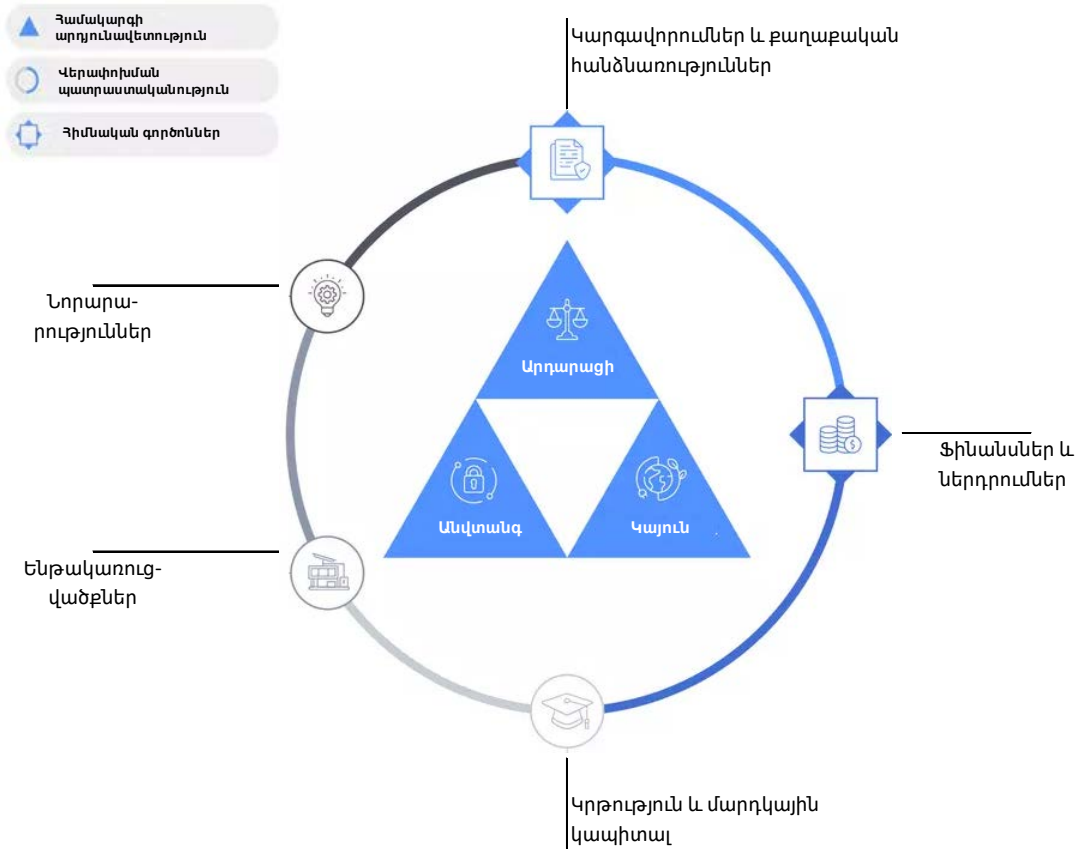

Էներգիայի վերափոխման գործընթացի ժամանակին և արդյունավետ իրականացման տեսանկյունից էներգետիկ եռանկյան հավասարակշռման սկզբունքով համակարգի արդյունավետության բարելավումից և կայուն բարենպաստ միջավայրի ստեղծումից ոչ պակաս կարևոր է առաջընթացի շարունակականությունը: Այդ նպատակով Զեկույցում որպես համեմատական գնահատման լրացուցիչ գործիք առաջադրվում է «իմպուլսի» գաղափարը, որը հաշվի է առնում տվյալ երկրի ելակետային պայմանները, երկրին հատուկ հանգամանքներն ու էներգետիկ համակարգի առանձնահատկությունները և կենտրոնանում է էներգետիկ համակարգի արդարության, անվտանգության և կայունության սկզբունքների կարճաժամկետ պատմական աճի տեմպերի վրա (Գծապատկեր 3):

Գծապատկեր 3. Վերափոխման «իմպուլսը»

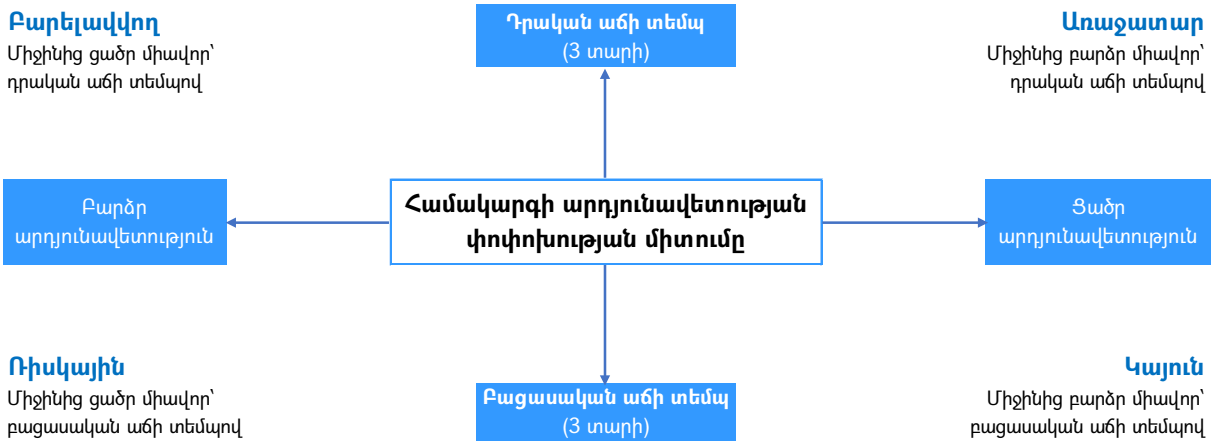

ԷՎԻ հաշվարկման մեթոդաբանության մեջ ևս նախորդ տարիների համեմատ կատարվել է փոփոխություն. եթե նախկինում ԷՎԻ-ի երկու ենթաինդեքսներն ունեին հավասար կշիռներ և ԷՎԻ-ն հաշվարկվում էր որպես այդ ենթաինդեքսների միջին թվաբանական, ապա 2023-ի զեկույցում «Համակարգի արդյունավետություն» ենթաինդեքսին տրվում է 60%, իսկ «Վերափոխման պատրաստականություն» ենթաինդեքսին՝ 40% կշիռ:

Բնական է, որ **2023թ. զեկույցում տեղ գտած մեթոդաբանական փոփոխությունների պատճառով ԷՎԻ-ի 2023թ. գնահատականներն ուղղակիորեն չեն կարող համեմատվել նախորդ հրապարակումներում ներկայացված գնահատականների հետ: Այդ իսկ պատճառով ՀՏՀ-ն նոր մեթոդաբանությամբ կատարել է 2014-2022թթ. ցուցանիշների վերահաշվարկ: Սույն վերլուծությունում միջժամանակային համեմատությունները կատարված են այդ վերահաշվարկի հիման վրա՝ համադրելի տվյալներով:**

2. ԷՆԵՐԳԻԱՅԻ ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ

«Էներգիայի արդյունավետ վերափոխման խթանում - 2023» զեկույցի համաձայն՝ վերջին տասնամյակի ընթացքում համաշխարհային միջին ԷՎԻ-ն բարելավվել է մոտ 10%-ով և ներկայումս կազմում է 56.3 միավոր: Ընդ որում, բարելավումը առավելապես պայմանավորված է «Վերափոխման պատրաստականություն» ենթաինդեքսի 19% աճով, մինչդեռ «Համակարգի արդյունավետություն» ենթաինդեքսն աճել է ընդամենը 6%-ով:

Զեկույցում նշվում է, որ, ԷՎԻ-ն վերջին տասնամյակի բոլոր տարիներին աճել է, սակայն աճը վերջին երեք տարիների ընթացքում դանդաղել է՝ պայմանավորված էներգիայի վերափոխման գործընթացի արդարացիության և ներառականության հետ կապված մարտահրավերների ավելացմամբ: Մասնավորապես, վերջին ճգնաժամերի (համավարակ, ռուս-ուկրաինական հակամարտություն, էներգակիրների գների վայրիվերումներ և այլն) պատճառով երկրները ստիպված են եղել մշտապես գործել էներգետիկ անվտանգության, արդարության և կայունության խնդիրների «հավասարակշռման» մարտահրավերի պայմաններում: Ստորև ներկայացվում են Զեկույցում ընդգրկված որոշ ուշագրավ փաստեր.

- 2023 թվականին երկրների միայն 18%-ին է հաջողվել բավարարել էներգետիկ եռանկյան հավասարակշռման պահանջը:
- ԷՎԻ-ի իմաստով լավագույն 10 երկրներին բաժին է ընկնում վառելիքի այրումից առաջացած ածխաթթու գազի համաշխարհային արտանետումների միայն 2%-ը, էներգիայի ընդհանուր առաջարկի 4%-ը և աշխարհի բնակչության 2%-ը:
- Վերջին տասնամյակում միայն 41 երկիր է շարունակական առաջընթաց գրանցել:
- Ճիշտ է, 120 երկրներից 113-ը վերջին տասնամյակի ընթացքում առաջընթաց են գրանցել, սակայն դրանցից միայն 55-ի ԷՎԻ-ի աճն է գերազանցել 10 տոկոսային կետը:
- Աշխարհի 10 խոշորագույն տնտեսություններից միայն Ֆրանսիան է առաջին տասնյակում:
- Հատկանշական է, որ պահանջարկի աճի բարձր տեմպերով այնպիսի երկրներում, ինչպիսիք են Չինաստանը, Հնդկաստանը և Ինդոնեզիան, էներգիայի վերափոխման առումով նկատելի է իրավիճակի էական բարելավում:

Էներգիայի վերափոխման երկարաժամկետ նպատակներին հասնելը նույնիսկ մակրոտնտեսական և աշխարհաքաղաքական կարճաժամկետ խափանումների պայմաններում պահանջում է կայուն «թափ» (իմպուլս): Մինչդեռ

խոշոր տնտեսություն ունեցող երկրներից միայն Հնդկաստանն ու Սինգապուրն են կայուն «թափ» ցուցաբերում էներգետիկ արդարության, կայունության և անվտանգության ապահովման ուղղությամբ: Աշխարհի մնացած երկրների էներգետիկ վերափոխման գործընթացի «թափը» բավարար չէ:

Վարկանիշային աղյուսակի առաջատարներն ավանդաբար սկանդինավյան երկրներն են (Շվեդիա՝ 78.5 միավոր, Դանիա՝ 76.1 միավոր, Նորվեգիա՝ 73.7 միավոր և Ֆինլանդիա՝ 72.8 միավոր): Ընդ որում, այդ երկրներում բարձր են թե՛ «Համակարգի արդյունավետություն», թե՛ «Վերափոխման պատրաստականություն» ենթաինդեքսները:

Վարկանիշային աղյուսակը եզրափակում են Տանզանիան (42.9 միավոր), Կոնգոյի Ժողովրդավարական Հանրապետությունը (42.3 միավոր) և Եմենը (40.0 միավոր):

3. ԷՆԵՐԳԻԱՅԻ ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Հայաստանում 2023 թվականի ԷՎԻ-ն կազմել է 53.6 միավոր, որը 3.0 միավորով ցածր է 2022թ. վերահաշվարկված ցուցանիշից և 120 երկրներ ներառող վարկանիշային աղյուսակում զբաղեցնում է 72-րդ հորիզոնականը: Ի դեպ, 2022 թվականի արդյունքներով Հայաստանը զբաղեցնում էր 54-րդ հորիզոնականը: Նկատենք, որ էական են ինչպես ինդեքսի արժեքի նվազումը, այնպես էլ վարկանիշային դիրքի վատթարացումը: Վատթարացումը պայմանավորված է թե՛ «Վերափոխման պատրաստականություն» և թե՛ «Համակարգի արդյունավետություն» ենթաինդեքսի նվազմամբ՝ համապատասխանաբար 6.3 և 0.8 տոկոսային կետով:

Գծապատկեր 4. ԷՎԻ-ն և ենթաինդեքսները ՀՀ-ում, 2014-2023թթ.

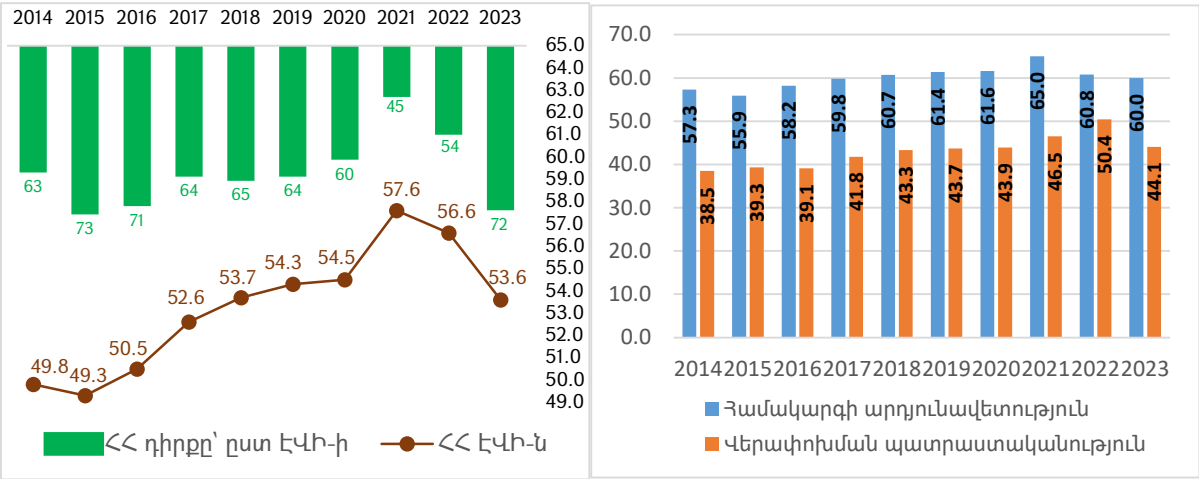

Գծապատկեր 4-ը վկայում է, որ Էներգիայի վերափոխման գործընթացում առաջընթացի առումով Հայաստանի վերջին տարիների լավագույն արդյունքն

արձանագրվել է 2021 թվականին, երբ ԷՎԻ-ն կազմել է 57.6 միավոր, իսկ վարկանիշային աղյուսակում ՀՀ-ն զբաղեցրել է 45-րդ հորիզոնականը:

Համաշխարհային միջին գնահատականների հետ համեմատությունը ցույց է տալիս, որ Հայաստանի 2023 թվականի ԷՎԻ-ն ցածր է համաշխարհային միջին ԷՎԻ-ից 2.7 միավորով (Գծապատկեր 5): Ընդ որում, համաշխարհային միջինին զիջում են թե՛ «Համակարգի արդյունավետություն» և թե՛ «Վերափոխման պատրաստականություն» ենթաինդեքսները՝ համապատասխանաբար 3.0 և 2.2 միավորով:

Գծապատկեր 5. ՀՀ ԷՎ ինդեքսը/ենթաինդեքսները և աշխարհի միջին գնահատականները, 2023 թվական

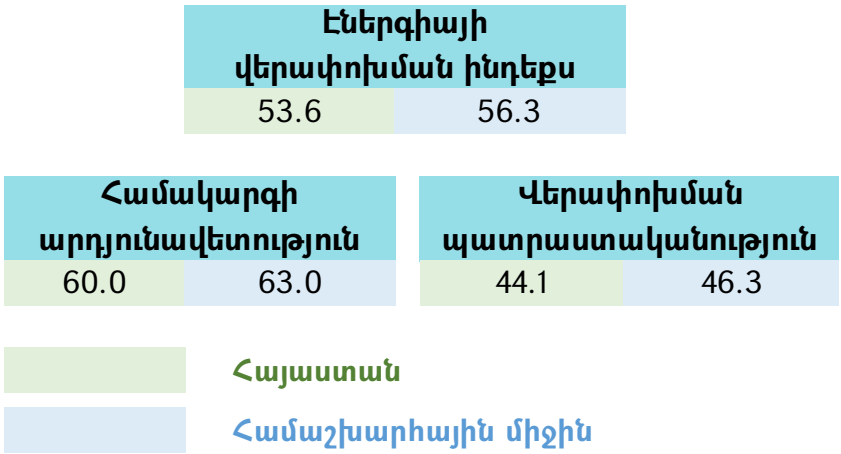

Հայաստանում վերջին երեք տարիներին էներգիայի վերափոխման գործընթացի մասին ավելի մանրամասն տվյալներ են ներկայացված Աղյուսակ 1-ում:

Աղյուսակ 1. ԷՎԻ-ին և դրա բաղադրիչները ՀՀ-ում, 2021-2023թթ.

ՑՈՒՑԱՆԻՇ	ՏԱՐԻ	2021	2022	2023
Էներգիայի վերափոխման ինդեքս	**Միավոր**	**57.6**	**56.6**	**53.6**
	Դիրք	**45**	**54**	**72**
Համակարգի արդյունավետության ենթաինդեքս	*Միավոր*	*65.0*	*60.8*	*60.0*
Արդարացիություն	Միավոր	80.7	70.1	69.3
Անվտանգություն		54.1	53.2	53.8
Կայունություն		60.2	59.1	56.9
Վերափոխման պատրաստականության ենթաինդեքս	*Միավոր*	*46.5*	*50.4*	*44.1*
Կարգավորումներ և քաղաքական հանձնառություն	Միավոր	61.5	66.0	65.8
Ենթակառուցվածքներ		38.9	40.8	44.4

Կրթություն և մարդկային կապիտալ		51.3	50.1	42.9
Նորարարություններ		20.7	32.9	19.5
Ֆինանսներ և ներդրումներ		50.5	53.1	39.3

Աղյուսակից երևում է, որ վերջին երեք տարիներին **«Համակարգի արդյունավետություն»** ենթաինդեքսի նվազումն առավելապես պայմանավորված է «Արդարացիություն» և «Կայունություն» ուղղություններով արդյունքների վատթարացմամբ: Դրանցից առաջինի վատթարացման հիմնական պատճառը դրամի արժևորման պատճառով բնական գազի և էլեկտրաէներգիայի սակագների դոլարային արտահայտությամբ աճն է: Երկրորդի նվազումն առավելապես հետևանք է մեկ շնչի հաշվով էներգիայի սպառման ավելացման, մեկ շնչի հաշվով ածխաթթու գազի արտանետումների աճի և ընդհանուր էներգետիկ սպառման մեջ «մաքուր» էներգիայի տեսակարար կշռի նվազման:

«Վերափոխման պատրաստականություն» ենթաինդեքսի գծով վերջին երեք տարիների զարգացումները մտահոգության տեղիք են տալիս. **2022-ին 2021-ի համեմատ ենթաինդեքսն աճել էր 3.9 միավորով, սակայն հաջորդ տարում այն նվազել է միանգամից 6.3 միավորով:** Ընդ որում, 2023-ին նախորդ տարվա համեմատ խոշոր նվազում է արձանագրվել «Ֆինանսներ և ներդրումներ», «Նորարարություններ» և «Կրթություն և մարդկային կապիտալ» ուղղություններով: Հարկ է նշել, որ «Ֆինանսներ և ներդրումներ» ուղղությամբ վատթարացման հիմնական պատճառը «Վերականգնվող էներգետիկայում ներդրումների տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում» ցուցանիշի **մեկ տարվա ընթացքում շուրջ 12 անգամ նվազումն է**, իսկ «Նորարարություններ» ուղղությամբ բացասական զարգացումները հետևանք են «Նորարարական բիզնես միջավայր» և «Էկոլոգիական տեխնոլոգիաների տեսակարար կշիռը բոլոր տեխնոլոգիաների մեջ» ցուցանիշների նվազման՝ համապատասխանաբար 5%-ով և 3.3 անգամ: «Կրթություն և մարդկային կապիտալ» ուղղությամբ վատթարացումը պայմանավորված է «Կրթության որակ» ցուցանիշի 6.4%-ով և «Որակավորված աշխատուժի առկայություն» ցուցանիշի 19.7%-ով նվազմամբ:

Բերված փաստարկները խիստ տարակուսելի են, քանի որ գործող իշխանությունը՝ որպես ոլորտում իր գործունեության կարևոր ձեռքբերում նշում է հենց այս ուղղություններով բարելավումը:

Ի դեպ, առաջին զեկույցի հրապարակման տարվա (2012թ.) համեմատ Հայաստանում (ինչպես և երկրների ճնշող մեծամասնությունում) ԷՎԻ-ն աճել է, սակայն 2022թ. այն նվազել է 1.0 միավորով, իսկ 2023թ.՝ ևս 3.0 միավորով: Արդյունքում Հայաստանի 2023թ. ԷՎԻ-ն զիջում է նույնիսկ հինգ տարի առաջվա՝ 2018 թվականի մակարդակին:

4. ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐՈՒՄ

Զեկույցում Հայաստանը ներառված է «Անկախ պետությունների համագործակցություն» խմբում: Այնուամենայնիվ, առավել ընդգրկուն համեմատության համար սույն վերլուծությունում դիտարկվել են նաև Եվրոպայի նախկին սոցիալիստական և մերձբալթյան երկրները:

Աղյուսակ 2. ԷՎԻ-ն Եվրոպայի նախկին սոցիալիստական երկրներում և ԽՍՀՄ նախկին հանրապետություններում, 2022-2023թթ.

Երկիր	Դիրք				ԷՎԻ	
	Տարածաշրջանային		Համաշխարհային			
	2022	2023	2022	2023	2022	2023
Էստոնիա	1	1	10	10	67.9	68.2
Հունգարիա	4	2	23	18	62.6	64.3
Ալբանիա	3	3	16	21	64.1	63.7
Լատվիա	2	4	14	26	64.6	63.4
Սլովենիա	5	5	25	29	62.3	62.6
Ադրբեջան	17	6	58	32	55.6	62.0
Խորվաթիա	6	7	27	33	62.2	62.0
Լիտվա	7	8	30	36	61.5	61.2
Լեհաստան	10	9	44	40	58.4	59.7
Սլովակիա	8	10	42	44	58.6	58.8
Չեխիա	11	11	46	45	57.9	58.6
Բուլղարիա	9	12	43	48	58.4	57.2
Ռումինիա	14	13	49	49	57.1	56.8
Բոսնիա և Հերցեգովինա	21	14	74	50	54.2	56.7
Վրաստան	19	15	63	62	55.2	54.8
Ուկրաինա	12	16	47	64	57.2	54.5
Չեռնոգորիա	20	17	70	69	54.7	54.0
Հայաստան	*15*	*18*	***54***	***72***	*56.6*	*53.6*
Տաջիկստան	18	19	62	73	55.3	53.6
Ղազախստան	22	20	84	76	52.0	53.0
Սերբիա	16	21	57	77	55.6	52.9
Մակեդոնիա	13	22	48	80	57.1	52.3
Ղրղզստան	23	23	86	91	51.0	50.6
Մոլդովա	24	24	108	101	46.8	47.8

Աղյուսակ 2-ից երևում է, որ **Հայաստանը տարածաշրջանային վարկանիշային աղյուսակում զբաղեցնում է 18-րդ հորիզոնականը՝ 2022 թվականի համեմատ նահանջելով 3 հորիզոնականով:**

Տարածաշրջանային վարկանիշային աղյուսակը 2023 թվականին 68.2 միավոր ԷՎԻ-ով գլխավորում է Էստոնիան, որը 2022-ի վարկանիշային աղյուսակում ևս առաջինն էր: 2022-ին երկրորդ հորիզոնականը զբաղեցնող Լատվիան նահանջել է երկու հորիզոնականով և Հունգարիայի հետ փոխվել է տեղերով, իսկ 2022-ին երրորդ հորիզոնականը զբաղեցնող Ալբանիայի դիրքը մնացել է անփոփոխ: Աղյուսակը, ինչպես և նախորդ տարի, եզրափակում է Մոլդովան՝ 47.8 միավոր ԷՎԻ-ով:

Զեկույցում ներառված՝ ԵԱՏՄ անդամ երեք երկրներից[3] առաջատարը Հայաստանն է:

Հարևան երկրների հետ Հայաստանի համեմատականը (Աղյուսակ 3) փաստում է, որ, **ի տարբերություն նախորդ տարվա, երբ Հայաստանի վիճակը (ԷՎԻ-ով և վարկանիշային հորիզոնականով) նախընտրելի էր հարևան բոլոր չորս երկրներից, 2023-ին արդեն Հայաստանը հարևան երկրներից չի զիջում միայն Իրանին:** Ընդ որում, Հայաստանի և Իրանի ԷՎԻ-ների միջև տարբերությունը նկատելիորեն կրճատվել է: **Ի դեպ, ԷՎԻ-ի ամենամեծ նվազումը դիտարկվող հինգ երկրներից արձանագրվել է Հայաստանում:** Ադրբեջանի ԷՎԻ-ն աճել է 6.4 միավորով, իսկ վարկանիշային դիրքը բարելավվել է միանգամից 26 հորիզոնականով:

Աղյուսակ 3. Հայաստանի և հարևան երկրների ԷՎԻ-ն, ենթաինդեքսները և վարկանիշային դիրքը, 2022-2023թթ.

Ցուցանիշ\երկիր	Վրաստան		Ադրբեջան		*Հայաստան*		Թուրքիա		Իրան	
	2022	2023	2022	2023	*2022*	*2023*	2022	2023	2022	2023
Էներգիայի վերափոխման ինդեքս	55.2	54.8	55.6	62.0	*56.6*	*53.6*	55.5	54.3	50.3	50.4
Համակարգի արդյունավետության ենթաինդեքս	63.2	64.0	70.1	69.6	*60.8*	*60.0*	59.5	58.9	61.1	61.6
Վերափոխման պատրաստականության ենթաինդեքս	43.2	41.0	33.7	50.7	*50.4*	*44.1*	49.5	47.4	34.2	33.6
Զբաղեցրած դիրքն աշխարհում՝ ըստ ԷՎԻ-ի	63	62	58	32	*54*	*72*	59	65	91	92

[3] ԵԱՏՄ երկրներից ՌԴ-ն և Բելառուսը ներառված չեն 2023 թվականի զեկույցում:

«Համակարգի արդյունավետություն» ենթաինդեքսով Հայաստանը գերազանցում է միայն Թուրքիային, իսկ «Վերափոխման պատրաստականություն» ենթաինդեքսով՝ Վրաստանին և Իրանին:

Աշխարհում զբաղեցրած դիրքով Ադրբեջանը Հայաստանից առաջ է 40, Վրաստանը՝ 10, իսկ Թուրքիան՝ 7 հորիզոնականով: Իրանը միջազգային վարկանիշային աղյուսակում Հայաստանին զիջում է 20 հորիզոնականով:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ամփոփելով «Էներգիայի արդյունավետ վերափոխման խթանում - 2023» զեկույցի վերաբերյալ վերլուծությունը՝ կարող ենք նշել հետևյալը.

- Էներգիայի վերափոխման ինդեքսի համաշխարհային միջին ցուցանիշը վերջին տասնամյակի ընթացքում աճել է մոտավորապես 10%-ով, սակայն ընդամենը 41 երկիր է շարունակական առաջընթաց գրանցել:
- Վարկանիշային աղյուսակի առաջատարը, ինչպես և նախորդ տարի, Շվեդիան է՝ 78.5 միավորով: Աղյուսակը եզրափակում է Եմենը (40.0 միավոր):
- Հայաստանում 2023 թվականի ԷՎԻ-ն նախորդ տարվա համեմատ նվազել է 3.0 միավորով և կազմել 53.6 միավոր:
- Հայաստանի 2023 թվականի ԷՎԻ-ն ցածր է համաշխարհային միջին ԷՎԻ-ից 2.7 միավորով: Ընդ որում, համաշխարհային միջինին զիջում են և՛ «Համակարգի արդյունավետություն», և՛ «Վերափոխման պատրաստականություն» ենթաինդեքսները՝ համապատասխանաբար 3.0 և 2.2 միավորով:
- Առաջին զեկույցի հրապարակման տարվա (2012թ.) համեմատ Հայաստանում (ինչպես և երկրների ճնշող մեծամասնությունում) ԷՎԻ-ն աճել է, սակայն **2022 և 2023 թվականներին արձանագրված նվազման արդյունքում ներկայումս այն ցածր է նույնիսկ հինգ տարի առաջվա՝ 2018թ. մակարդակից:**
- **Նախորդ տարվա համեմատ 2023 թվականին նվազել են թե՛ «Համակարգի արդյունավետություն» և թե՛ «Վերափոխման պատրաստականություն» ենթաինդեքսները:**
- **«Վերափոխման պատրաստականություն»** ենթաինդեքսի գծով վերջին երեք տարիների զարգացումները խոր մտահոգության տեղիք են տալիս երկու պատճառով: Նախ, ենթաինդեքսի հաշվարկման համար օգտագործվող ցուցանիշների արժեքները Հայաստանի դեպքում խիստ անկայուն վարքագիծ են դրսևորում՝ **2022-ին 2021-ի համեմատ ենթաինդեքսն աճել էր 3.9 միավորով, իսկ արդեն հաջորդ տարում այն նվազել է միանգամից 6.3 միավորով: Երկրորդ, 2023-ին նախորդ տարվա համեմատ վատթարացումը առավելապես պայմանավորված է «Ֆինանսներ և**

ներդրումներ», «Նորարարություններ» և «Կրթություն և մարդկային կապիտալ» ուղղությունների ցուցանիշների նվազումով: Ընդ որում, նշված առաջին երկու ուղղությունների երկու ցուցանիշների՝ «Ֆինանսներ և ներդրումներ» ուղղության «Վերականգնվող էներգետիկայում ներդրումների տեսակարար կշիռը ՀՆԱ-ում» ցուցանիշի և «Նորարարություններ» ուղղության «Էկոլոգիական տեխնոլոգիաների տեսակարար կշիռը բոլոր տեխնոլոգիաների մեջ» ցուցանիշի **նվազումն էական է՝ համապատասխանաբար 12.0 և 3.3 անգամ: Մինչդեռ, գործող իշխանությունը՝ որպես ոլորտում իր գործունեության կարևոր ձեռքբերում նշում է հենց այս ուղղություններով բարելավումը:**

- **Ի տարբերություն նախորդ տարվա, երբ Հայաստանի վիճակը (ԷՎԻ-ով և վարկանիշային հորիզոնականով) նախընտրելի էր հարևան բոլոր չորս երկրներից, 2023-ին արձանագրված հետընթացի պարագայում Հայաստանը հարևաններից չի զիջում միայն Իրանին:**
- **2023թ. ԷՎԻ-ի ամենամեծ նվազումը մեր տարածաշրջանի հինգ երկրներից արձանագրվել է Հայաստանում:** 120 երկրներ ներառող վարկանիշային աղյուսակում Հայաստանը զբաղեցնում է 72-րդ հորիզոնականը՝ նախորդ տարվա համեմատ նահանջելով 18 հորիզոնականով: Տարածաշրջանի երկրներից նախորդ տարվա համեմատ ամենամեծ առաջընթացն ունի Ադրբեջանը՝ ԷՎԻ-ին աճել է 6.4 միավորով, իսկ դիրքը համաշխարհային վարկանիշային աղյուսակում բարելավվել է միանգամից 26 հորիզոնականով:
- Հայաստանի ԷՎԻ-ն գերազանցում է Զեկույցում ներառված ԵԱՏՄ անդամ Ղազախստանի և Ղրղզստանի (ՌԴ-ն և Բելառուսը Զեկույցում ընդգրկված չեն) ցուցանիշներին:
- 2023 թվականին Հայաստանը 24 երկիր ընդգրկող (Եվրոպայի նախկին սոցիալիստական երկրներ և ԽՍՀՄ նախկին հանրապետություններ) տարածաշրջանային վարկանիշային աղյուսակում զբաղեցնում է 18-րդ հորիզոնականը՝ նախորդ տարվա համեմատ նահանջելով 3 հորիզոնականով:

«ԼՈՒՅՍ հիմնադրամ» գրառմամբ հրապարակված նյութը պաշտպանված է ՀՀ օրենսդրությամբ և միջազգային համաձայնագրերով: Հրապարակված նյութի բոլոր իրավունքների բացառիկ իրավատերը «ԼՈՒՅՍ» հիմնադրամն է:

*Նյութի ամբողջական կամ դրանից **քաղվածքների** վերարտադրումը թույլատրվում է իրականացնել միայն «ԼՈՒՅՍ հիմնադրամ» գրառման և համապատասխան ակտիվ հղման տեղադրման պայմանով՝ պահպանելով «ԼՈՒՅՍ» հիմնադրամին պատկանող նյութերի օգտագործման կարգը:*